

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIV/3—4

**БЕОГРАД
2002/2003**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIV

Св. 3–4 (2002/2003)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

О неким Вуковим месним и временским придевским одредбама (МИЛКА ИВИЋ)	173
Поводом неких непроменљивих речи (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	177
Природни и граматички род именица (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	181
О проблему конверзије придева у именице (СТАНИМИР РАКИЋ)	195
Реконструкција сугласника у критичком издању Горског вијенца (РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ)	209
О неким паралелама између лужичкосрпског и српскохрватског језика (БОГДАН Л. ДАБИЋ)	234
Једна српско-украјинска топономастичка паралела – <i>Семегњево</i> : <i>Семигінів</i> (АЛЕКСАНДАР ЛОМА)	244

Прилози

Предлог кодекса употребе српског стандардног језика (МИЛАН ШИПКА)	253
О класификацији функционалних стилова у нашој стручној литератури (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	272
О значењу речи <i>йаведрина</i> (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ)	276

Прикази

Уз четврту књигу Лингвистичких огледа Милке Ивић (СРЕТО ТАНАСИЋ)	281
Александар Младеновић, Повеље кнеза Лазара (текст, коментари, снимци) (БРАНКИЦА ЧИГОЈА)	286
Милица Радовић-Тешић, Именице с префиксима у српском језику (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ)	290
<i>Jezik i demokratizacija (Zbornik radova)</i> (МИЛАН ШИПКА)	293

In memoriam

Никола Родић (1940–2003).	311

РАДМИЛО МАРОЛЕВИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

РЕКОНСТРУКЦИЈА СУГЛАСНИКА У КРИТИЧКОМ ИЗДАЊУ ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА

У чланку се разматрају, у вези са ауторовом припремом научног издања дјела, питања реконструкције сугласника у спјеву „Горски вијенац“ Петра II Петровића-Његоша, који је био објављен за пјесникова живота у Бечу 1847. године старом ортографијом. Разматрају се посебно питања реконструкције: меких сугласника *љ* и *њ* (1), сугласника *ш* (2), сугласника *ј* (3), двоструких сонаната *л:* и *ј:* (4), експлозивних сугласника са продуженом оклозијом (5) и дугих струјних сугласника (6).

1. Реконструкција меких сугласника *љ* и *њ*

1.1. Реконструкција меког сугласника *љ* актуелна је само на једном мјесту у Горском вијенцу — у 1705. стиху: *Ка' да си га шиломъ прошуплио* (с. 67). Графија глаголског придјева може се сматрати штампарском грешком (умјесто: *прошупљѣю*), али се може објашњавати и утицајем црквенославенске и руске ортографије (и графије). Овај текстолошки проблем одавно је ријешен: а ево је насред њега шупље, / *ка* да си га шѣлом прошупљѣю [Решетар 1890: 172].

У издању Целокупних дела стих је, међутим, одштампан са *л:* *Ка̇ да си га шилом прошуплио* [Решетар 1926: 62], што је преузео у првом издању и Данило Вушовић [Вушовић 1935: 53]. По РЕШЕТАРЕВОЈ оцјени, Вушовић је, „поред велике савјесности с којом је радио, преузео из Д [државног издања] неке штампарске погрешке, нпр. *ѣрошуйлио* (мјесто *ѣрошуйљѣю*) В 1705“ [Решетар 1936: 218]. У другом издању Вушовић је штампарску грешку исправио: *Ка̇ да си га шилом прошупљѣю* [Вушовић 1936: 58]. Исправљени облик *ѣрошуйљѣю* појављује се редовно и у каснијим издањима Горског вијенца.

Графију *прошуплио* „морамо засада третирати као штампарску грешку“, објашњава Александар Младеновић зашто и он мора да пише *ѣрошуйљѣю*, бар „док се, евентуално, не нађе потврда у језику наших старих писаца или у неком од данашњих народних говора“ [Младеновић 1996: 21; исто и у: Младеновић 2001: 16]. Ријеч је, међутим, о прасловенском јтовању *рј > рл', које се у српском — испред *ѣ* — одлично чува. Што се пак тиче наших старих писаца, у њи-

ховим текстовима се могу наћи утицаји руске и црквенославенске графичке, али то не би утицало на текстологију Горског вијенца.

НАПОМЕНА.

Кад кажемо да се сугласничка група *ѣл* < *рј испред вокала *и* добро чува у српским говорима, онда мислимо да не долази до депалатализације сонанта *љ*. Под утицајем живог процеса најновијег (јекавског) јотовања долазило је до промјене гласовних група насталих старим (прасловенским) и новим (српским) јотовањем *ѣле* → *ѣје*, *ѣла* → *ѣја*, *ѣљу* → *ѣју*, и та промјена је одражена у Његошевом језику [Вушовић 1930^а: 115; Вушовић 1930^б: 23].

1.2. У неколико стихова Горског вијенца, и у његовом оригиналном поднаслову, мора се реконструисати меки сугласник *њ*. С тим у вези треба подсетити на специјалну расправу Саве ПЕТКОВИЋА [Петковић 1926: 3–20] и на његов предговор Речнику црквенословенскога језика [Петковић 1935: VI], у којима он указује на „правилно читање и изговарање појединих црквенословенских речи“, исписујући последице црквенославенске ријечи „и њен стари словенски облик из кога се види како је та реч постала и како треба да се изговори“, на примјер: *МОЛЕНІЕ* < *МОЛЕНИЕ*; *ПОКЛОНЕНІЕ* < *ПОКЛОНЕНИЕ*.

Црквенославенски и руски начин писања утицали су на Његошеву ортографију, па он у неким случајевима не означава мекоћу сугласника, него пише *не*, *ни* (и *ле*, *ли*). Поред тога, фонему (<њ> испред суфикса *-ски* Његош је у неким случајевима означавао графемом *н* без меког знака.

(1) На насловној страни првог издања Горског вијенца стоји: *сочиненіе П. П. Н* (с. <III>). Милан РЕШЕТАР је то правилно прочитао: *сочињеније П. П. Њ*. [Решетар 1890: 81]. У каснијим издањима обично је изостајао овај податак. Враћају га, али са погрешним читањем глаголске именице, Божидар КОВАЧЕВИЋ: *сочиненије ПЕТРА ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША* [Ковачевић 1940: III] и Александар МЛАДЕНОВИЋ: *Сочиненије П. П. Њ*. [Младеновић 1996: 41; исто и у: Младеновић 2001: 33].

(2) На црквенославенски односно руски начин написана је глаголска именица и у стиху: *Стјѣсненія сламаю громове!* — (с. 95). РЕШЕТАР је најприје глаголску именицу транскрибовао са гласовном групом *шњ*: *стјѣшњенија* [Решетар 1890: 204; Решетар 1892: 123; Решетар 1909: 123], али се у каснијим издањима Горског вијенца и у Целокупним делима враћа на: *стјѣсненија* [Решетар 1920: 130; Решетар 1926: 85; Решетар 1940: 119], што прихватају каснији приређивачи [Вушовић 1935, 1936; Ковачевић 1940; Радовић 1947; Бошковић и др. 1952; Драгићевић 1959; Недић 1964; Банашевић 1973; Младеновић 1996]. Трифун Ђукић, међутим, даје исправан облик: *стјѣсњенија* [Ђукић 1941: 111]. У критичком издању стих треба да гласи:

стјѣсњенија сламају громове.

[ГВ 2321].

(3) Испред суфикса *-ски* фонема (њ) може да се неутрализује са фонемом (н), тј. да се изговара са дјелимичном или потпуном депалатализацијом. Та промјена се, међутим, тиче голе фонетике, фонолошки (њ) остаје. Његошево фонетско писање придјева *цетињски*: *Пеко равна поля Цетинскога*, (с. 97) треба у критичком издању замијенити фонолошким:

преко равна поля Цетињскога

[ГВ 2384].

Милан РЕШЕТАР задржава фонолошки нетачно писање: *цетинскога* [Решетар 1890: 208], што остаје и у већини каснијих издања [Решетар 1926; Вушовић 1935, 1936; Ковачевић 1940; Радовић 1947; Бошковић и др. 1952; Неђић 1964; Банашевић 1973; Младеновић 1996]. Фонолошки тачан облик васпоставља Трифун Ђукић: *цетињскога* [Ђукић 1941: 113], а послје њега то чине и неки други приређивачи [Драгићевић 1959: 99; Радовић 1974: 127; Никчевић 1997: 149].

(4) И у стиху: *Часъ проклиѣмъ ланскій по сто путахъ* (с. 4) у критичком издању треба реконструисати фонему (њ):

Час проклиѣм лањски по сто пута̄

[ГВ 86].

За РЕШЕТАРЕМ [Решетар 1890: 96] приређивачи, овога пута и [Радовић 1947: 61; Никчевић 1997: 56], остављају фонолошки нетачно писање: *лански*. У издањима Трифуна Ђукића [Ђукић 1941: 21] и Риста Ј. ДРАГИЋЕВИЋА [Драгићевић 1959: 9] васпостављен је фонолошки тачан лик: *лањски*.

(5) Од придјева *једногодишњи* изведена је именица *једногодишњик*, коју је Његош написао, под утицајем руске и црквенославенске ортографије (и графије), са графијским сегментом *ни*: *Све вы река едногодшници!* — (с. 101). У критичком издању реконструисамо облик *једногодишњици*:

све би река једногодшњици.

[ГВ 2466].

Милан РЕШЕТАР је најприје донио облик који је језички аутентичан: *једногодишњици* [Решетар 1890: 212; Решетар 1892: 132; Решетар 1909: 132], али се у каснијим издањима Горског вијенца и у Целокупним делима вратио на Његошеву графију: *једногодишници* [Решетар 1920: 142; Решетар 1926: 90; Решетар 1940: 127], што прихватају и каснији приређивачи, овога пута и [Ђукић 1941: 117; Драгићевић 1959: 103].

(6) И у стиху: *Да негине бисеръ у буњиште* — (с. 42) треба реконструисати на мјесту графијског сегмента *ни* фонолошку секвенцу (њи):

да не гине бисер у буњиште

[ГВ 1091].

Приређивачи су били текстолошки једногласни: буниште [Решетар 1890: 146; Ђукић 1941: 58; Драгићевић 1959: 45]; Његошева грађија се понавља и у другим издањима.

(7) Фонолошку секвенцу (њи) на мјесту грађијског сегмента ми треба реконструисати и у стиху: *Докъ погине кучка, али жрвни!* (с. 37). У досадашњим издањима је остављено: жрвни [Решетар 1890: 139; исто и у: Вушовић 1935; Ђукић 1941; Радовић 1947; Бошковић и др. 1952] итд. У издању Риста Ј. ДРАГИЋЕВИЋА реконструисан је језички аутентичан облик: жрвњи [Драгићевић 1959: 40]. Такав облик и ми дајемо у критичком издању:

док погине кучка али жрвњи.

[ГВ 963].

(8) У стиху: *Страхинића, Рељу крилатога!* (с. 109) у Целокупним делима Милан РЕШЕТАР реконструираше антропоним *Страхинић*: Страхинића, Рељу крилатога, [Решетар 1926: 97]. У издањима [Решетар 1890: 221; Решетар 1892: 140; Решетар 1909: 141; Решетар 1920: 149; Решетар 1923: 151] било је, међутим, задржано: Страхинића. Исто рјешење налазимо и у [Вушовић 1935: 81]. ВУШОВИЋЕВ текстолошки поступак Решетар је овако прокоментарисао: „Мјесто *Страхинића* 2658 В [Вушовићево издање] има *Страхинића*; истина, тако је баш и у О [оригиналном издању], али то се може слободно читати и са њ, а иначе Вук има само *Страхинића*, а и у народним пјесмама рекао бих да је *Страхинић*“ [Решетар 1936: 223]. У издању [Вушовић 1936: 90] приређивач није измијенио облик. И у последња два Решетарева издања Горског вијенца налазимо: Страхинића [Решетар 1928: 137; Решетар 1940: 136], што је прихватио и Трифун Ђукић [Ђукић 1941: 125]. Решетарево рјешење из Целокупних дела прихватили су Божидар КОВАЧЕВИЋ [Ковачевић 1940: 185] и Ристо Ј. ДРАГИЋЕВИЋ [Драгићевић 1959: 111]: Страхинића.

У наведеном примјеру се може, али се не мора реконструисати фонолошка секвенца (њи). И поред тога што је патроним *Страхинић* (и лично име *Страхинића*) историјски примарнији облик, у народним пјесмама се среће и лик са депалатализованим сугласником. Зато ми у наведеном стиху остављамо лик *Страхинић*:

Страхинића, Рељу Крилатога,

[ГВ 2658].

(9) У Његошевом језику је посвједочена именица *животиња*, али у изразу (акузатив) *умну животињу* [Стевановић и др. 1983 I: 216] — у Његошевој приповиједи *Жишје Мрђена Несрећњиковића*: *мечисти дѹх, кои дави и мѹчи ѹмнѹ животињѹ* [Лујановић 1837: 86] — потврђена је и варијанта са суфиксом *-ина*. Зато се у стиху: *Ка' осталој исто животино!* — (с. 97) може реконструисати фонолошка секвенца (њи), али и не мора. Једни приређивачи остављају: животино [Решетар 1890: 207; Решетар 1926: 87; Вушовић 1935: 73] итд., други реконструшу облик: животињи [Ђукић 1941: 112; Драгићевић 1959: 98]. С

обзиром на то да наведене ријечи изговара сердар Иван, човјек из народа, ми бисмо дали предност читању Трифуна Ђукића и Риста Ј. Драгићевића:

ка осталој исто животињи.

[ГВ 2366].

НАПОМЕНЕ.

1. Да је Његош, под утицајем руске (и црквенославенске) графиције и ортографије, гласовне групе ⟨ње⟩, ⟨њи⟩ обиљежавао и графицијским сегментима *не*, *ни*, показују облици (акузатив множине) *сужсье* у 389. и (номинатив множине) *сужсьи* у 1466. стиху Горског вијенца. За разлику од првог издања, у којем је палаталност означена графемама *нѣ*, *њи*: *Но тавницѣ за невольне сужнѣ?* (с. 15); *Едни сужньи вѣху приковани* (с. 58), у рукопису је она обиљежена на руски начин — графицијским сегментима *не*, *ни*: *Но тавнице за невольне сужње* (л. 5), *едни сужни вѣху приковани*, (л. 16 об.). Ову разлику је запазио Александар Младеновић [Младеновић 1970: 308; Младеновић 1989: 106], али је он нетачно објашњава: „Иако грешка у писању није искључена, ипак се можда ради о одређеном дисимилативном процесу који је захватио Његошев језик у измени *-жсье*, *-жсьи* > *-жне*, *-жни*, што, наравно, захтева и одређене потврде како из језика аутора ГВ тако и из савремених говора Црне Горе а што се овога пута не може учинити“ [Младеновић 1970: 298 (напомена); Младеновић 1989: 96 (напомена)]. Међутим, није ријеч ни о „грешци у писању“ него о непрецизности традиционалне графиције чије трагове налазимо и у Његошевем „рукопису“. Графиција *сужње*, *сужни*, која је у првом издању исправљена, само потврђује да графицијске сегменте *не* — примјери (1) и (2), *ни* — примјери (5), (6), (7), (9), који су остали неизмијењени у првом издању, с пуним правом можемо текстолошки интерпретирати са гласовном групом ⟨ње⟩ односно ⟨њи⟩.

2. Да је Његош, под утицајем руске (и црквенославенске) графиције и ортографије, гласовну групу ⟨њи⟩ обиљежавао и графицијским сегментом *ни*, потврђује облик (инструментал множине) *њима* личне замјенице *они*, посвједочен у документу о замјени земљишног посједа писаном Његошевем руком 27. јуна 1841. године, чији је препис, са оригинала који се налазио код Сава Вукмановића, објавио Ристо Ј. Драгићевић: И ово промијених ш нима [Драгићевић 1941: 60]. Додуше, у препису који је касније учинио Јевто Миловић ова графицијска специфичност се не види: и ово промијених ш њима [Његош Писма II: 401, 488].

1.3. У 2745. стиху Горског вијенца посвједочена је у полусложеницу срасла посесивна синтагма *Шћейањ-дан* < *Stěpaň dъpъ 'Stěfanov dan'*. Испред компоненте *-дан* фонема ⟨њ⟩ могла се неутрализовати са фонемом ⟨н⟩, тј. изговарати са дјелимичном или потпуном депалатализацијом. Та промјена се, међутим, тиче чисте фонетике, фонолошки ⟨њ⟩ остаје. Његошево фонетско писање посесива *Шћейањ*: *На Шћепанданъ дође ми одива*, (с. 113) треба у критичком издању зами-

јенити фонолошким. Могуће је поћи и од штампарске грешке изоста-
вљања меког знака у првом издању: *Шћѣпањданъ. У сваком случају
реконструираемо полусложеницу са побочним акцентом на првој ком-
поненти, са мекоћом сугласника *ѣ* на крају медијалног слога и са глав-
ним акцентом на другој компоненти. Неакцентованост слога испред
цезуре у Његошевом десетерцу није метрички обавезна [види: Мароје-
вић 2000: 391–392]:

На Шћѣпањ-дан [нашћѣпāњ дāн] дође ми одива
из Штитарā, љетос поведена,
и каза ми: „Ево харачлије
у Штитаре да купе [кўпѣ] хараче!“
[ГВ 2745–2748].

НАПОМЕНА.

Стари посесивни придјев *Шћѣпањ*, односно мекоћу сугласника *ѣ*, реконструисао је Јован Живановић у чланку *Особине у језику Пе-
йѣра Пејѣровића Његоша*: »У „Горском вијенцу“ гласи стих: На *Шћѣ-
ѣдан* дође ми одива (стр. 225 [Решетарово издање]). Ту ће бити не-
хотице погријешено у првом издању мјесто *Шћѣпањ дан*« [Живановић
1902: 141]. У свим издањима, међутим, доноси се прозодијски, фонет-
ски и граматички неаутентичан лик: Шћѣпандан.

1.4. У свим савременим издањима Горског вијенца узвик опта-
тивно-императивног значења доноси се у савременом српском облику:
Амин! У првом издању ријеч је у оба примјера написана са меким
знаком на крају: *а мы ѣмо сви викаѣи: Аминѣи*. (с. 99); *Сви изъ
гласа вичу: Аминѣи!* (с. 100). То је сигуран знак да ју је пјесник не само пи-
сао него и изговарао на руски односно црквенославенски начин:

Куни сердаре Вукота ти е [ѣ] најбоље умијеш,
а ми ѣмо сви викаѣи: „Аминѣи!“
[ГВ испред 2407];

СВИ
(из гласа вичу)
Аминѣи!

[ГВ испред 2438].

Другим ријечима, ми и у наведеним примјерима реконструирае-
мо меки сугласник љ, а облик тумачимо као црквенославенизам руске
редакције. Ријеч-реченица *Аминѣи*, коју су хришћани преузели од Јевре-
ја, првобитно је значила 'подлинно, истинно' [Дьяченко 1993: 14–15].

2. Реконструкција сугласника [ш]

2.1. Глас [ш] настао једначењем (асимилацијом) *с* испред *ћ* поја-
вљује се и у књижевном језику обају изговора на крају ријечи испред
енклитике која почиње са *ћ*:

Поругани олтар јазичеством
на милост ће [намйлошће] окренут [окрѐнут] небеса!
[ГВ 2359–2360].

2.2. Глас [ш] настао је, у ијекавским говорима, и најновијим јотовањем *с* у позицији кратког јата и у неким нејатовским позицијама. Ми га из стилских разлога реконструишемо у аутентичном изговору: а) у неким примјерима рефлекса кратког јата послје сугласника *с* [види: Маројевић 2002^a: 32–35], као и б) у слједећим стиховима:

Те ми опет сјутрадан [шутрадан] на игру,
кад у кућу [укућу] нигђе нико нема,
но је [ноје] пуста [пуста] кућа затворена [затворенā].
[ГВ 1571–1573];

Ко издао, браћо, те јунаке
не предава пуње ни проскуре
него пасју [пашу] вјеру вјеровао,
[ГВ 2426–2428].

НАПОМЕНЕ.

1. Графија првог издања: пасјџа (с. 70) указује да је Његош у 1778. стиху:

Хвала Богу [хвала бџу], пас'јџа [пџа'јџа] милета,
ка је [каје] опит са злом и неправдом:
[ГВ 1778–1779]

употријебио варијанту односно-посесивног придјева *јасји*, са неслоговним *и* испред *ј*, а не варијанту *јасји*, у којој би се у аутентичном изговору могао реконструисати глас [ш]. Зато ми у шестом слогу реконструишемо дифтоншко [шје].

2. Осврћући се на наш текстолошки поступак, Александар Младеновић каже, прво, да „уколико је у самом тексту који се издаје (било критички, било популарно, било научно-популарно) сам писац означио у одређеном примеру неку од гласовних промена које су позиционо условљене, нпр. на граници двеју речи, онда конкретно тај пример треба регистровати и у издању тога текста“ и да наша фонетска транскрипција: на милост ће [намйлошће] окренут небеса [ГВ 2360] „нема никакве везе са поменутиим писањем овога примера нити са самим издањем овога спева, јер за ово издање нема никаквог значаја да ли се ту изговара меко *с* или *ш*. То је позициона гласовна појава која је одлика нашег (раз)говорног језика уопште, како у прошлости тако и данас, па је сасвим депласирано њу регистровати у данашњем издању не само *Горског вијенца* већ и било којег другог дела“ [Младеновић 1999: 15]. Затим за примјере у којима ми из стилских разлога реконструишемо глас [ш] настао јотовањем: Те ми опет сјутрадан [шутрадан] на игру [ГВ 1571]; него пасју [пашу] вјеру вјеровао [ГВ 2428] каже да се они „могу читати једино са *сј* а не са јотованим *с*, како то погрешно чини Р. М. Зашто? Зато што тако пише у овом Његошевом делу где ништа не упућује на присуство поменутог јотованог сугла-

сника“ [Младеновић 1999: 15]. Он указује да је јотовано *с* дијалекатска црта позната говору Његуша, и то не само данас већ и у Његошево вријеме, али да она није забиљежена у првом издању Горског вијенца. Затим се пита како би могло то јотовано *с* да буде означено у тадашњим штампаним текстовима, и сам даје одговор: „Можда онако како је у својим делима чинио С. М. Љубиша, у којима поред *ѡасји*, *сјеме* и сл., налазимо *ѡашји*, *шјеме* и сл.“. Опаску закључује овако: „Приређивач за штампу *Горског вијенца* мора читати текст овог дела онако како га је у рукопису писац написао, а у штампаном виду — онако како је оно одштампано; он не може при том мењати гласовну вредност појединих слова из оригиналног текста, како то неаргументовано и самовољно чини Р. М.“ [Младеновић 1999: 15].

Све Младеновићеве спекулације на тему: како би Његош написао [ш], да ли диграмом којим се служио С. М. Љубиша (да је наш пјесник писао латиницом, можда би тако и писао: *šjutradan*, *pašju*) или некако друкчије, нису озбиљне. Зашто спекулисати, кад то тачно знамо? У Свободијади, у 669. стиху пјесне осме, у Врчевићевом препису који је Његош ауторизовао, имамо филолошку потврду како је пјесник писао и лингвистичку потврду како је савремено књижевно *сјутрадан* изговарао: **Пак шјутрадан тек Фебова** (с. 115; у рукопису је то стих 662). У првом издању стих је редигован: **Па сјутра данъ текъ Фебова** (на ову разлику указао је у Целокупним делима, почев од трећег издања, Никола Банаšевић [Банаšевић–Стевановић 1975: 310]). Зато се у наведеном стиху мора ортоепски реконструисати глас [ш]:

пак сјутрадан [шутрадан] тек Фебова
скиде сјајно-бистра рука
баш порфиру брилијантну

[С VIII 669–671].

Пошто су стихови у којима се појављују облици у којима смо ми регистровали изговор гласа [ш] из оног дијела Горског вијенца чији рукопис није сачуван, може се са доста основа претпоставити да је пјесниково *шјутраданъ* и *пашју* Медаковић за штампу приредио, као и Љ. Ненадовић у Свободијади, у редигованом руку — као *сјутраданъ* (с. 61) и *пасју* (с. 99).

3. Реконструкција сугласника *ј*

3.1. Сонант *ј* може се реконструисати у другом лицу једине императива у случају кад сљедећа ријеч почиње са *и*. Посвједочена су два примјера гдје је таква реконструкција оправдана (у 2051. и 1453. стиху), и у оба императивни облик са енклитичким обликом личне замјенице, која почиње вокалом *и*, чини фонетску ријеч, па на морфемско-лексичком шаву реконструисамо фонетски сlijед [ји], у којем слабо *ј* фонолошки припада императиву, а дуго *и* — енклитичком облику личне замјенице *они* у дативу (*dalj*] *им*) односно акузативу (*iši-ska*] *их*).

(1) У једном примјеру облик чува императивно значење:

Попе цуцки, да[j] им [дaјим] оно писмо
те си писа међу свима нама
па се с њиме нека разговоре
е [ѐ] ћемо их грајом заглушити.

[ГВ 2051–2054].

(2) У другом примјеру императив има значење прошлог времена индикатива:

него бјеху к себи домамили,
домамили па их похватали,
јадну [jādнū] нашу браћу соколове [соколове]
Далматинце и храбре [ихрабрѐ] Хрвате
па бродове њима напунили
и тиска[j] их [итйскaјих] у свијет [ўсвијет] бијели
те довукуј благо [блaго] из свијета [ис:вијета]
и притискај земље и градове.

[ГВ 1448–1455].

Облички паралелизам *довукуј, ирййискај* потврђује оправданост реконструкције *йиска[j]*.

3.2. Сонант *j* може се реконструисати у другом лицу једнине императива и у случају кад слједећа ријеч почиње са *j*. Посвједочена су два примјера гдје је таква реконструкција оправдана (у 836. и 840. стиху), и у оба императивни облик са енклитичким обликом личне замјенице чини фонетску ријеч. Облици имају значење прошлог времена индикатива, а енклитички облик личне замјенице почиње сонантом *j*, па на морфемско-лексичком шаву реконструирамо двоструко [j:] — једно *j* фонолошки припада императиву, а друго енклитичком облику личне замјенице *она* у дативу (*ошвара[j] joj, чийа[j] joj*):

Бјеше ми се снаха помамила,
без путā је [беспутāхје] ништа одржати!
Отвара[j] joj [отварај:ој] књиге на пророке:
неки каже: „На сугреб је стала“,
неки каже: „Сплеле је мађије“.
Свуд је води по манастирима
и чита[j] joj [ичитāј:ој] масла и бденија —

[ГВ 834–840].

НАПОМЕНЕ.

1. Треба истаћи да наша фонетска реконструкција нема ништа заједничко са поступком А. Младеновића (мада се у горњим примјерима са њим подударе): у издању које је Младеновић приредио само је „привидно успостављен сугласник *-j* у угластим заградама да би се данашњем читаоцу [...] олакшало препознавање и разумевање ових примера“ [Младеновић 1996: 35]. Ми смо оцијенили да привидно васпостављање јоте у Његошевом тексту нема научног оправдања, ни у облицима императива: за горске се госте не приправља[j] (1159), те

прочита[j], да знамо што пише! (2061), исприча[j] ни штогод аманати (2242), ни у облику показне замјенице: гроб се његов пропа на та[j] свијет! (2425), нек улезе и та[j] луди к нама (2735), и да умјесто привидног [j] у критичком издању треба да стоји апостроф [Маројевић 1997: 49–50; Маројевић 1999: 25–27].

Ову нашу оцјену Младеновић је овако прокоментарисао: „Успостављање сугласника *j*, донетог у угластим заградама, што је знак приређивачеве интервенције у оним случајевима где је дошло до његовог губљења, поступак је који је не само оправдан него и нужан у издањима, поготово критичким, одговарајућих текстова. То је учињено и у мом издању *Горског вијенца*, и то у свим примерима, како у оним који су читаоцу мање јасни тако и у онима, дијалекатским, који му најчешће нису блиски (нпр. облици приповедачког императива и др.) [...]. Ја ћу и даље доносити сличне примере како сам чинио и раније јер *j* у угластим заградама казује јасно да се ради искључиво о приређивачкој интервенцији, тј. да су примери без *j* одлика одговарајућег текста који се издаје, док примери с апострофом могу само уносити забуну код читаоца јер он може помишљати да је тако написао сам писац, у овом случају Његош, или преписивач *Горског вијенца* на чисто ради давања у штампу овога спева. Због тога се поменуто мишљење Р. М.-а, о употреби оваквих примера с апострофом, не може прихватити“ [Младеновић 1999: 14].

Текстолошки поступак који пропагира Младеновић није у реду: приређивач нема право да у текст уноси облике које пјесник није употребио; он то може учинити у фусноти или коментару. Чудно је, међутим, како Младеновић исти принцип не примјењује за облике [j]ер, [j]ере у другом дијелу *Горског вијенца*, него каже: „приређивач издања овога спева треба да донесе аутентичан језик текста овог дела. Никакво евентуално уједначавање ту није потребно, а такође ни у другим језичким особинама“ (подробније у [Маројевић 2001: 80–84]).

2. Примјери у којима је одражено дијалекатско губљење финалног *j* не доводе у питање разумљивост текста, осим облика (за горске се госте) *не њриправља* у 1159. стиху, за који је, у расправи *Његошев „Горски вијенац“ у немачком њреводу*, Свет. Вуловић претпоставио да је штампарска грешка: „А на једном месту чини ми се да је преводилац [J. Kirste, Wien, 1886. – Р. М.] врло добро поправио, по свој прилици штампарску, погрешку оригиналнога издања, која смисао квари“ [Вуловић 1886: 30 (најприје објављено у: Самоуправа, Београд, 19. јула 1886, I, бр. 66, с. 1)], додавши у фусноти: „Јамачно ће бити штамп. погрешка место: *не њриправља*“. Кад је откривен пјесников аутограф, видјело се да и у њему пише: *не њриправља* (л. 13), као и у првом издању (с. 44), тј. да није ријеч о штампарској грешци него о одразу дијалекатске фонетске појаве.

3. Замјенички облици (само у беспредложној употреби) који се у савременом руском књижевном језику пишу и изговарају *их*, *им* у Његошево вријеме су се писали *ихъ*, *имъ*, а изговарали најчешће са очуваним *j* у коријену, дакле [јих], [јим]. С тим у вези, поставља се пита-

ње: а како би Његош писао те облике (они су у српском само енклитике) да их је изговарао са очуваним замјеничким коријеном *j*? Писао би их, наравно, на руски начин — друге могућности стара ортографија није пружала.

Да се питање уопште може поставити, побринуо се Стефан Митров Љубиша, који је досљедно Његошево *ихъ*, *имъ* транскрибовао: *jih*, *jim*; изузетак су случајеви фонетског писања кад се испред енклитике нашао императивни облик на *-j* [види т. 3.1]: *I tiskaj ih u svijet bijeli* [Љубиша 1868: 75 (1452. стих по Љубишиној нумерацији)]; *Porе суски, дај im ono pismo* [Љубиша 1868: 104 (2050. стих по Љубишиној нумерацији)]. Љубиша је, међутим, и у тексту свог коментара користио такве облике, што значи да су они одликовали његов дијалект (и идиолект). Тако је, на примјер, 19. стих транскрибовао: *Sjem Azije, gje jim je gnijezdo* [Љубиша 1868: 4 (требало би: *gnijjezdo*)] и прокоментаришао: „Osim Azije, gje jim je stan [...]“ [Љубиша 1868: 4 (диграмом „*gj*“ обиљежава се сугласник *ћ*)]. Како је то показао Миодраг Јовановић у својој докторској дисертацији, трагови замјеничког коријена *j* у наведеним енклитикама још се чувају у говору Паштровића. Па ако их је тако изговарао Љубиша, који је од приређивача и коментатора Горског вијенца и временски и просторно Његошу најближи, мора се размотрити претпоставка да их је и наш пјесник изговарао са *j*.

Мада се, због непрецизности графије (и *jim* и *im* писало би се на исти начин), то тешко може доказати, ипак се са доста основа може тврдити да Његош није изговарао *j* у наведеним облицима. Ни његушки говор, ни говори којима су припадали пјесникови преци нису чували коријенско *j* испред наставака који су почињали вокалом *и*. У Речнику језика Петра II Петровића Његоша [Стевановић и др. 1983 I: 319] наводи се само један примјер у којем је посвједочено *j*, у облику акузатива множине *ји*. Да је тај облик изворно Његошев, он би био довољан да потврди да је наш пјесник изговарао (макар само факултативно) замјеничке енклитике **јих*, **јим*. Али наведени облик није аутентичан. Прво, Његошев језик карактерише чување *x* у замјеничком облику *их*. Друго, писмо Петру Маринковићу од 10/22. августа 1850, у којем се облик налази, Његош је само потписао. Оригинал писма налази се у Бечу. У првом издању Цјелокупних дјела, у којем је писма приредио Мираш Кићовић, наведен је облик *и*: Тијело је много ништавије но цклени суд; — дајбуди изломљена стакла купе каљави Чифути и пометнути трговци те и продају, а наше тијело без душе ни за што не служи [Његош Писма III: 440]. А у четвртном издању Целокупних дела, у којем су писма приредили Н. Банашевић, В. Латковић и Ј. Миловић, а тим издањем су се служили састављачи Речника Његошева језика, наведен је облик *ји*: изломљена стакла купе каљави Чифути и пометнути трговци те ји продају [Његош Изабрана писма: 192].

4. Реконструкција двоструких сонаната [л:] и [j:]

4.1. Изговор дугог или двоструког [л:] реконструишемо у 876. стиху:

Аллах [ал:āх] море, мудра разговора:
крст и некрст [инекрст] све им је на уста,
снијевају што бити не може.

[ГВ 876–888].

Прије нас, овакву ортографску реконструкцију дао је Никола БАНАШЕВИЋ: Аллаx, море, мудра разговора! [Банашевић 1973: 44], са сљедећим образложењем: „Његош је први део овог стиха написао *Аллахъ море!* (с удвојеним сугласником л, као у арап.-тур. Allah)“ [Банашевић 1973: 249]. Удвојени сугласник је одштампан у првом издању: *Аллахъ море!* (с. 33) према пјесниковом рукопису: *аллахъ море!* (л. 10), који свједочи да је Његош у наведеном стиху и изговарао [л:], имитирајући говор муслимана.

4.2. У расправи посвећеној текстологији Горског вијенца [Маројевић 1997: 50; прештампано у: Маројевић 1999: 27] указали смо на потпуну редуkcију вокала (а) између двају j у глаголском прилогу *раздвај[ø]јући* и на изговор дугог или двоструког [j:] у сљедећем стиху: *раздвај'јући* [раздв'ај:ући] да се не искоље [ГВ 2121].

(1) Глаголски прилог чија је реконструкција предмет овога одјељка посвједочен је у 2121. стиху, али су довољан контекст за разумијевање његове синтаксичке и семантичке позиције стихови 2117–2123. У првом издању (с. 86) они гласе:

Па се народъ цио помутіо,
Нико незна, што хоће да ради,
Помрзѣло све едно на друго,
На чудо смо и на јаде были,
Раздваюћи да се не исколѣ; —
Бдава смо их овамо савили,
Еда како ви то претечете. —

Пошто је рукопис Горског вијенца сачуван само до 1528. стиха закључно, текстолошки се не можемо позвати на пјесников аутограф.

(2) Преводећи их на нови (Вуков) правопис, Милан РЕШЕТАР је наведене стихове у свом првом издању Горског вијенца [Решетар 1890: 193] подијелио на двије реченичке цјелине (стављајући тачку послије 2119. стиха):

Па се народ цио помутіо,
нико не зна што хоће да ради,
помрзјело све једно на друго.
На чудо смо и на јаде били
раздвајући да се не искоље;
једва смо их овамо савили,
еда како ви то претечете.

Исти правопис и интерпункцију налазимо у издањима која су приредили Радосав Бошковић и Видо Латковић [Бошковић и др. 1952: 102] и Александар Младеновић [Младеновић 1996: 133]; Никола БАНАШЕВИЋ пак ритам „успорава“, стављајући последије 2118. стиха тачку и запету (умјесто запете) и дијелећи поменуте стихове на три реченичке цјелине — ставивши тачку (умјесто тачке и запете) последије 2121. стиха (у свему осталом текст је идентичан са Решетаревим) [Банашевић 1973: 103].

(3) Наше објашњење необичног облика глаголског прилога несвршеног вида у 2121. стиху у наведеном раду Александар Младеновић овако коментарише: »Постанак облика глаголског прилога садашњег времена *раздвајајући* (у стиху: *раздвајајући да се не искоље* 2121) Р. М. изводи од форме *раздвајајући* истичући да се група *-јaj-* губљењем *-a-* свела на два *-јj-* „који се у изговору чувају као двоструко *j*“. Ово његово тумачење потпуно је нетачно јер показује непознавање дијалекатске ситуације зетског говора који је у основи Његошевог народног језика. Наиме, глагол *раздвајајући* у Његошевом језику има двоструку промену: а) по Белићевој шестој врсти (презент: *раздвајам, раздвајаш* итд., 3. л. мн. *раздвајају* — уп. тај облик у прози после 1043. стиха) и б) по Белићевој другој врсти (презент: *раздвајем, раздвајеш* итд., 3. л. мн. *раздвају* — па отуд и *раздвајајући* 2121). Форме нпр. *раздвају, раздвајајући* и сл. имају један слог мање од облика *раздвајају, раздвајајући* и сл., што може корисно служити метру стиха« [Младеновић 1999: 14].

Младеновићу очито није позната историја питања о необичном облику глаголског прилога у 2121. стиху: концепцију о двострукој парадигми глагола *раздвајајући* он је позајмио из (Стевановићевог) Речника Његошева језика, не знајући да је од ње СТЕВАНОВИЋ — одустао. Ми ћемо ту историју питања и наше тумачење изложити (претходно смо то учинили у посебном раду [Маројевић 1998: 9–12; прештампано са додатом напоменом у: Маројевић 1999: 105–112]).

(4) Историја питања о „загонетном“ глаголском прилогу у Горском вијенцу отпочиње сљедећом оцјеном Данила Вушовића: „Вероватно стиха ради налазимо неправилно образован облик: *раздвајајући* (м[есто] *раздвајајући*) В [= Горски вијенац] 2121“ [Вушовић 1930^a: 130; Вушовић 1930^b: 38]. На необичност облика глаголског прилога у 2121. стиху коментатори Горског вијенца не указују. Аналоган облик трећег лица множине презенте истог глагола појављује се у Његошевом препјеву прве пјесне Илијаде, у 303. стиху:

нијесу ми њиве похарали:
 превисоке, шумом покривене,
 нас раздвају од Тројанах горе
 и немирни хучни вали морски.

Коментатор превода, Радован Лалић, није пропустио да објасни необични облик: „*Раздвају* — м[есто] *раздвајају*“ [Бошковић и др. 1953: 618].

(5) У лексикографским дјелима анализирани облици се различито интерпретирају. У Рјечнику уз пјесничка дјела П. П. Његоша [Стевановић–Бошковић 1954: 177], из оног дијела који се од трећег издања приписује Радосаву Бошковићу, само се два необична облика третирају као дијалектизми:

- раздвајати: 1. *раздвāјājū дијал.* (3. л. мн. през.) — раздвајају [...];
2. *раздвајājūћи дијал.* (прил. врем. сад.) — раздвајајући [...].

У Речнику језика Петра П Петровића Његоша [Стевановић и др. 1983 II: 212] Михаило СТЕВАНОВИЋ успоставља двије презентске парадигме глагола *раздвајати* (се): к њ и ж е в н у *раздвāјām*, коју илуструју стандардни облици *раздвајају* у прози иза стиха 1043. Горског вијенца [Велика граја и правдање међу Турцима и Црногорцима; него мудрији раздвајају да се не покољу] и *раздвајају се* у 71. стиху XXXIII пјесме Огледала српског [И кренуше да се раздвајају], и дијалекатску *раздвāјēm*, коју илуструју два необична облика који се као дијалекатски наводе у Рјечнику уз пјесничка дјела П. П. Његоша:

- раздвајати, *раздвāјām* и дијал. *раздвāјēm* несврш. *расдвāвљати* [...].
~ се уз.-повр. *расдвāвљати се* [...].

Ово последње тумачење преузео је Александар Младеновић у свом *Речнику уз издање »Горског вијенца«* [Младеновић 1996: 288], али је избрисао акценте:

- раздвајати (презент: раздвајам и диј. раздвајем) несврш.
расдвāвљати.

Необичном облику из Горског вијенца посвећује пажњу Михаило СТЕВАНОВИЋ у двјема својим монографијама посвећеним језику Његошева спјева. Али га различито тумачи. У првој, под насловом *Језичка тумачења у коменшарима Његошева Горског вијенца* (1976), која је објављена седам година прије Речника Његошева језика истог аутора, Стевановић сматра да таква врста хапологије *не би била необјашњива* ни у прозном тексту: „Облик *раздвајајући* у стиху:

раздвајајући да се не искољу (2121) —

деформисан је (облик *раздвајајући*), по законитостима метрике Његошева стиха. Ова врста хапологије не би, уосталом, била необјашњива ни у невезаном слогу, тј. у каквом прозном саставу“ [Стевановић 1976: 115 (2121). стих се нетачно наводи: умјесто „искољу“ треба да стоји *искоље*)].

У другој монографији, под насловом *О језику Горског вијенца* (1990), која је објављена седам година после Речника Његошева језика истог аутора, Стевановић већ сматра да наведена врста хапологије *не би била објашњива ни могућа* у прозном тексту: „Облик *раздвајајући* у стиху:

раздвајајући да се не искоље (2121) —

деформисан је (облик глаголског прилога *раздвајајући*), ради удовољења законитостима метрике Његошева стиха. Ова врста хаплоглогије не би, иначе, била објашњива, па ни могућа, у невезаном слогу, тј. у каквом прозном саставу“ [Стевановић 1990: 180 (2121. стих се нетачно наводи: умјесто „раздвајајући“ треба да стоји *раздвајући*; исправљена је штампарска грешка: умјесто „у наведеном слогу“ ставили смо у *невезаном слогу*)]. У истој књизи аутор се још једном дотиче облика који је предмет наше расправе: „А у опредељивању песникову за општејезички или дијалекатски лик, или пак и за позајмицу из другог језика, поетски моменат је био одлучујући. Отуда код њега погдекад нешто и чега нема ни у општекњижевном језику ни у дијалекту, као већ раније навођено *размишљавајући* или *раздвајући* (у стиху 2121)“ [Стевановић 1990: 243].

Тако је Стевановић својом посљедњом студијом о Горском вијенцу двоструко оповргао самога себе: и своје лингвистичко тумачење из 1976. по којем је облик могућ и у прозном саставу, и своју лексикографску концепцију из 1983. по којој су облици *раздвају* и *раздвајући* чланови дијалекатске презентске парадигме *раздвајем*. Иако је посљедње тумачење потпуно супротно претходним (облик није могућ у прозном тексту и није дијалектизам), аутор не указује на своја ранија гледишта.

(6) Искрпно изложивши историју питања, закључујемо да она није ни једносмјерна ни непротиврјечна. Прелазећи на своје тумачење, истичемо да је оно кохерентно, али сложено: у једном смјеру оно је лингвистичко (и фонолошко), а у другом — филолошко (и текстолошко).

Фонолошки аспект питања. — „Дијалекатске“ презентске парадигме *раздвајем*, да се послужимо Стевановићевом формулацијом, нема у дијалекту: њу је наш лексикограф смислио из нужде — да би објаснио загонетне облике *раздвају* и *раздвајући*. То значи да Стевановић није пошао за опрезним Бошковићем, који је дијалекатским сматрао само наведене облике, а не читаву парадигму, нити за поузданим Лалићем, који је истакао да је облик *раздвају* употријебљен умјесто *раздвајају*, не позивајући се при том ни на какве дијалекатске прилике. Заслуга дијалектолога Стевановића је, међутим, у томе што је он оповргао не само лексикографа Стевановића него и Бошковића: у дијалекту нема не само исконструисане презентске парадигме него ни посвједочених облика *раздвају* и *раздвајући*.

Глагол *раздвајајући* има у презенту само једну парадигму: 1. л. једн. *раздвајам...* 3. л. мн. *раздвајају* (и глаголски прилог *раздвајајући*) — са фонолошког аспекта. Али фонема ⟨а⟩ у позицији између два сонанта *ј*, послвије (дугоузлазног) акцента а испред послвијеакценатске дужине, поред свог стандардног лика који се реализује у лаганом изговору — *раздвај[а]ју*, *раздвај[а]јући*, може имати у брзом изговору факултативни алофон [ø] — *раздвај[ø]ју*, *раздвај[ø]јући*. Другим ријечима, вокал *а* се у наведеној позицији може фонетски потпуно редуковати. Таква редукција се, међутим, не одражава у писању: у свијести говорника (и слушаоца) са српским језичким осјећањем одсликава се фоно-

лошка структура облика, са фонемом ⟨а⟩ између два *j*, чак и онда када се у брзом изговору то *a* „прогута“. У том случају потпуна редукција (нула гласа) тиче се голе фонетике, на функционалном плану (а то значи и у свијести говорника и слушаоца) фонема *a* остаје. И свако ће, у прозном тексту, изговорено [раздвáј:ўћи] записати: *раздвајајући*. И такав запис је фонолошки (а не фонетски).

Све што смо горе рекли тиче се неvezане употребе облика, тиче се прозног текста. У стиховима са строгом силабичком структуром, какав је српски или асиметрички десетерац, већ дјелују друге законитости. У свијести говорника (и слушаоца) није само фонолошка структура облика него и десетосложна силабичка структура стиха и цезура послѣ четвртог слога као метричке константе. Кад дођу у колизију свијест о фонолошкој структури облика и свијест о силабичкој структури стиха, превагу односи ова друга. Зато је Његош, по законитостима метрике, да се опет послужимо Стевановићевом формулацијом, изговорно [раздвáј:ўћи] смјестио у четворосложну силабичку структуру првог полустиха 2121. стиха, и тако га записао: *РАЗДВАЮЌИ*.

Текстолошки аспект питања. — Као што смо у својој расправи *Горски вијенац (1847–1997): У сусрет кријичком издању* [Маројевић 1997: 50] закључили, у 2121. стиху посвједочен је глаголски прилог несвршеног вида *раздвајајући* са потпуном редукцијом вокала ⟨а⟩ између двају *j* (*раздвај[ø]јући*), који се у изговору чувају као дуго или двоструко [j:]. То јест:

На чудо смо [нàчудосмо] и на јаде [инàјаде] били
раздвај'јући [раздвáј:ўћи] да се не искоље;
[ГВ 2121].

Другим ријечима, ми Његошево *РАЗДВАЮЌИ* у критичком издању доносимо ортографски у лику *раздвај'јући*, а ортоепски у лику [раздвáј:ўћи] (двѣ тачке по фонетској транскрипцији указују на изговор дугог или двоструког сугласника).

Фонетска реконструкција двоструког [j:] у облику глаголског прилога *раздвај[ø]јући* из 2121. стиха Горског вијенца претходно је разматрана у фрагменту 4 расправе *Михаило Стевановић као његошолог* [Маројевић 2002^б: 162–165].

(7) У расправи *Текстологија Луче микрокозма* двоструко [j:] фонетски смо реконструисали у облику трећег лица множине *свиј[ø]ју* гдје је такође одражена потпуна редукција вокала *a* између двају *j*:

свиј'ју [свиј:ў] сфером неба блаженога,
[ЛМ 722 (II 172)].

Из објављеног фрагмента расправе [Маројевић 2000: 383–385] цитираћемо образложење за такву реконструкцију:

»Бавећи се текстологијом Горског вијенца [...], ми смо закључили да је у 2121. стиху посвједочен глаголски прилог *раздвај'јући* [раздвáј:ўћи], са нултим алафоном [ø] фонеме ⟨а⟩: *раздвај[ø]јући*. Аналоган случај имамо и у 722. стиху Луче микрокозма, под условом да

докажемо да у њему није посвједочен перфективни презент свршеног глагола *свијџи се* него облик презента несвршеног вида (*свијџи се*).

У Речнику Његошева језика стиховима: Кад стубове у висину попну / колико је с земље до мјесеца, / онда ти се у правилне дуге / свију сфером неба блаженога (ЛМ II, 169–172), са интерпункцијом издања [Бошковић и др. 1975], илуструје се свршени глагол *свијџи се* у значењу 'сплести се, савити се, овити се' [Стевановић и др. 1983 II: 270]. Кад би лексикографска интерпретација била тачна, у 722. стиху имали бисмо перфективни облик презента *свију* [свиј̄ју], и он би био паралелан облику *џојну* из 719. стиха.

Облик *свиј̄ју* [свиј̄:ју] ипак је имперфективни облик презента глагола *свијџи се* 'савијати се' и он се не односи на именицу *стубови* из 719. стиха него на синтагму *четири фонџана*. То значи да се претходна строфа мора друкчије интерпункцијски означити:

Око горе престолодржеће
 четири су горе од алмаза,
 превисоке, у правилном реду,
 из њих бију четири фонтана
 715 са живошћу пламтећих луча
 (дебели се њихови стубови
 у правилном подижу размјеру
 у опширну небодршца сферу —
 кад стубове у висину попну
 720 колико је с Земље [з:џмљџ] до Мјесеца),
 онда ти се у правилне дуге [дуге]
 свиј̄ју [свиј̄:ју] сфером неба блаженога,
 на четири небеске границе
 у воздушни океан падају.
 [ЛМ 711–724 (II 161–174)].

Ми, дакле, у цитираним стиховима видимо граматички субјекат *четири фонџана* и три истоврсна предиката у имперфективном презенту — *бију, свиј(а)ју, џадају*. Перфективни презент Његош користи у поређењу (*кад стубове џојну* — кад би стубове попели). На исти начин граматички је оформљено поређење у стиховима:

Како капља росе са цвијета [сацвијета]
 или зрнце леда прозрчнога
 при погледу свијетлога сунца
 што у небо дигну слабе зраке [зраке]
 [ЛМ 303–306 (I 103–106)];

Мјесто оч̄и да два сунца никну
 [ЛМ 571 (II 21)];

да се цџла [цџџџла] ова два простора
 у шар један зрака свијетлијех
 преобрате и правилно слију
 и шар овај да се пружи право
 [ЛМ 1058–1061 (III 188–191)].

Ми налазимо, дакле, да се у брзом говору облик *свијају* може реализовати са потпуном редукијом вокала (а): свиј[ø]ју. Што је таква изговор одражен и у писању, разлог је строга силабичка структура десетерачког метра. Тамо гдје није било метричких ограничења, фонема (а) се и гласовно реализује:

развијају у љуте вихоре
[ЛМ 1738 (V 318)]«.

НАПОМЕНА.

У двије придјевске ријечи са основом на *j* у Горском вијенцу је посвједочен у генитиву плурала наставак *-ex*, тј. наставак који се разликује и од аналошког наставка (*-ijex*) и од примарног наставка (*-ix*). Тај наставак има односно-посесивни придјев *лисичији*, посвједочен у 773. стиху:

Али тице те су најслабије
лови свјетлост лисичијех очѝ
него орла кријући гледају.

[ГВ 772–774],

и неодређена придјевска замјеница *нечији*, посвједочена у 1333. стиху:

На чудо сам [н̄ачудосам] и ја [ӣј̄а] на сан [н̄асан] био
бранећи се од нечијех пас̄а,

[ГВ 1332–1333].

Иако се ради о два идентична примјера, о изведеницама са односно-посесивним суфиксом *-ij(i) < *ьј̄*, Милан РЕШЕТАР се у свом првом издању Горског вијенца осврнуо само на други. Он каже да владика, због метра, „неколико пута узимље гласове *ији* као један слог избацивши друго *и*“, па међу примјерима наводи и: „*нечиј'јех* 1333“ [Решетар 1890: 67]. У првим својим издањима он тако и реконструира загонетни облик: бранећи се од нечиј'јех пасах, [Решетар 1890: 157; исто и у: Решетар 1892: 75]. Аналогни примјер из 773. стиха у свим издањима се наводи једнообразно: лови свјетлост лисичијех очих, [Решетар 1890: 130; исто и у: Решетар 1926: 32 (писање великог слова на почетку стиха је штампарска грешка); Решетар 1940: 47].

Текстолошко рјешење дато у првом Решетаревом издању Горског вијенца могло би се лингвистички образложити: облик *нечијијех* са потпуном редукијом вокала и између двају *j* (*нечиј[ø]јех*), који се у изговору чувају као дуго или двоструко [j:]. У том случају бисмо имали ортографску и ортоепску реконструкцију:

лови свјетлост лисичиј'јех [л̄исичиј:ех] очѝ

[ГВ 773];

бранећи се од нечиј'јех [н̄ѝчиј:ех] пас̄а,

[ГВ 1333].

Његошеве облике, који су и у првом издању, и у рукопису написана са *іе*: лисичіѝѝх̄ (с. 29, л. 9), нечиѝѝх̄ (с. 52, л. 15), могли бисмо,

дакле, у критичком издању доносити ортографски у лику *нечиј'јех*, *лисичиј'јех* а ортоепски у лику [нѣчиј:ех], [лисичиј:ех] (двје тачке по фонетској транскрипцији указују на изговор дугог или двоструког сугласника), са фонетским и фонолошким тумачењем које смо дали за Његошево *раздвајући*. Такво тумачење би се могло прихватити кад би редукција вокала *и* била само фонетска и кад би се у црногорским говорима чували облици са фонолошком структуром (нечијијех), (лисичијијех). Али се они не чувају; чува се резултат једне друге фонетске појаве, која се фонологизовала, и та појава није — редукција: облици *нечијех* (од старијег *нечијијех), *лисичијех* (од старијег *лисичијијех) настали су хаплогогизмом (упрошћавањем двају истовјетних фонетских сегмената: *ијиј* → *иј*) [види подробије у: Маројевић 2002^a: 54–56].

5. Реконструкција експлозивних сугласника са продуженом оклузијом

5.1. Дуго [т:], глас са продуженом оклузијом и једноструком експлозијом, фонетски реконструирамо у неколико различитих категорија у Горском вијенцу. У фразеологизму *аманай ти* [види: Маројевић 2000: 346–348] фонетски дугом [т:] одговара фонолошка секвенца (тт).

5.2. Фонетски дуго [т:], којему одговара фонолошка секвенца (дт), налазимо у три императивна облика.

(1) Фонетски дуго [т:], којему одговара фонолошка секвенца (дт), налазимо у другом лицу множине императива глагола *сјесити* са одраженом потпуном редукцијом вокала *и* (*сједише* → *сјед'ше*):

Не-не! — сѣд'те [сјѣт:е] да и јошт зборимо!
[ГВ 676].

Облик је фонолошки записан већ у првом издању: *сѣдте* (с. 26), исто и у рукопису (л. 8), па се такво писање задржало у већини издања [Решетар 1926; Вушовић 1935; Недић 1964; Банашевић 1973; Младеновић 1996]: *сјед'те*. Једино је у издању [Бошковић и др. 1952] облик фонетски написан: *сјете*.

(2) Фонетски дуго [т:], којему одговара фонолошка секвенца (дт), налазимо у императивном облику *хајд'ше* са одраженом потпуном редукцијом вокала *е* (*хајдеше* → *хајд'ше*), који је попримио функцију императивне партикуле:

Хајд'те људи [хăјт:е људи] да што послујемо
али дома хајд'те [хăјт:е] да идемо
[ГВ 429–430];

Него хајд'те [хăјт:е] од земље главари
[ГВ 723];

Хајд'те [хăјт:е] к мени под мојим шатором
[ГВ 1099];

Хајд'те браћо [хăјт:е браћо] те се причешћујте
[ГВ 2619].

У првом издању облик је записан фонетски: Хайте (с. 16, 42, 107), хайте (с. 16, 28), па га тако доноси и већина приређивача [Решетар 1926; Вушовић 1935; Бошковић и др. 1952; Недић 1964; Банашевић 1973]: хајте. Фонолошко писање примијењено је само у издањима Александра Младеновића: хајд'те [Младеновић 1996, 2001].

У пјесниковом аутографу императивни облик је фонетски записан у стиховима 429, 430. и 1099: хайте (л. 5 об. — двапут, 12 об.). Стих 2619. је из оног дијела Горског вијенца чији рукопис није сачуван. У 723. стиху императив је био првобитно у облику једине: него хайде одъ земаѣ главаѣи! (л. 8 об.).

(3) Фонетски дуго [т:], којему такође одговара фонолошка секвенца ⟨дт⟩, налазимо у императивном облику *глед'ше* са одраженом потпуном редукцијом вокала *и* (*гледитше* → *глед'ше*), који је такође попримио функцију неке врсте партикуле:

Глед'те [глѣт:ѣ] људи, лијепа сарука!
[ГВ 1030].

Овдје су приређивачи досљедни у фонетском писању, а фонетски запис имамо већ у првом издању: Глѣте (с. 39). У рукопису стих почиње ријечју: ала (л. 11 об.).

5.3. Фонетски дуго [г:], тј. *г* са продуженом оклузијом, којему одговара фонолошка секвенца ⟨дг⟩, може се изговарати у глаголском облику 3.л. једине презента *надгледā* у 711. стиху:

О гњијездо јуначке слободе,
често ли те Бог на[д]гледа [на^дглѣдā] оком:
много ли си муке пренијело,
много ли те чекају побједе!
[ГВ 710–713].

Вјероватно га је Његош тако и изговарао, јер такав фонетски запис имамо и у рукопису, и у првом издању: нагледа (л. 12, с. 27). Али се секвенца обично изговара као спој два експлозивна сугласника, при чему се први изговара са ослабљеном оклузијом и без сопствене експлозије. Зато ми у ортографском запису у угластој загради васпостављамо сугласник *д*, а у ортоепском га штампамо у експоненту, како би се указало на његов нестабилан изговор, а тиме и објаснило зашто га је пјесник у писању могао изоставити.

У Горском вијенцу је, поред глагола *надгледати*, посвједочен и глагол *нагледати*, и они нису ни хомофони, ни хомографи, јер је први изведен префиксом *над-*, а други префиксом *на-*:

благо томе [блāго тōмѣ] кога срце служи
и ко није сасма остарио —
доста ће се посла нагледати [на^гглѣдати]!
[ГВ 2404–2406].

Приређивачи каснијих издања били су досљедни у фонетском писању глаголског облика у 711. стиху: нагледа.

6. Реконструкција дугих струјних сугласника

6.1. Одлика је језика Горског вијенца употреба предлога *с* без вокала *а* испред ријечи које почињу на *с*. У изговору у том случају имамо дуго *с* [с:]:

хулиш [ху̯лиш] Бога с светога [с:вѣтѡга] олтара,
[ГВ 58];

с сијевањем [с:ијѣвāњем] и с великом јемом
[ГВ 151];

Жрец Европе с светога [с:вѣтѡга] амвона
[ГВ 624];

Крст носити вама је суђено
страшне борбе с својим [с:вѡјѣм] и с туђином —
[ГВ 2348–2349].

Наравно, у брзом изговору то дуго *с* може се редуковати и акустички примати као једно *с*, али та је промјена чисто фонетска — на фонолошком нивоу и у том случају разликујемо два *с*.

Наведена карактеристика Његошева језика помаже нам да реконструишемо на морфемско-фонемском нивоу предлог *с* на мјестима гдје графички није одражен [види: Маројевић 2000: 308–312]: (*сам* [с] *собом* [с:ѡбѡм]) [ГВ испред 1]; те си [с] својом [с:вѡјѡм] злошћу отровала [ГВ 51]; понесиш се [с] скиптром [с:киптром] крвавијем, [ГВ 57]; те је у збјег [у̯збјег] [с] собом [с:ѡбѡм] унијеше [ГВ 61]; [с] страшном [с:тра̯шнѡм] мишљу, прси̯ надутијех, [ГВ 242]; [с] светим [с:вѣтѣм] пићем, Богом закршћеним. [ГВ 586]; а жени се Суљо барјактаре / [с] синовицом [с:инѡвицѡм] с Обода кадије. [ГВ 1757–1758].

У једном примјеру графички је одражен предлог, али треба реконструисати иницијално *с* [види: Маројевић 2000: 307]: ружа с [с]трука [с:трука] није пала свог [ГВ 1857].

6.2. Одлика је језика Горског вијенца употреба предлога *с* без вокала *а* испред ријечи које почињу на *з*. У изговору у том случају имамо дуго *з* [з:].

и град Бесац [бѣсац] с земљом [з:ѣмљѡм] изравнисмо —
[ГВ 2721].

Наравно, у брзом изговору то дуго *з* може се редуковати и акустички примати као једно *з*, али та је промјена чисто фонетска — на фонолошком нивоу и у том случају разликујемо двије фонеме — фонему ⟨с⟩ у предлогу и иницијалну фонему ⟨з⟩ у именском облику.

Наведена карактеристика Његошева језика помаже нам да реконструишемо на морфемско-фонемском нивоу предлог *с* на мјестима гдје графички није одражен [види: Маројевић 2000: 308, 310]: по три коња [с] загона [з:агона] прескочи [прѣскочѣ]! [ГВ 1978]; носе за њим [зāњѣм] два момка међу собом једну синију и на њој [инāњѡј] двадестѣ

okā шенице варене, измијешаће [с] зрнима [з:р̄нима] шийчанима, налише добро вином и медом [ГВ испред 2648].

НАПОМЕНЕ.

1. Одлика је језика Горског вијенца и употреба предлога *с* без вокала *а* испред ријечи које почињу на *ж*, па се у изговору остварује дуго *ж* [ж:], као у стиховима:

Обрана је с животом [ж:ивџотом] скопчана —
[ГВ 2300];

у њ ратује живина с живином [ж:ивинџом],
[ГВ 2506].

Наведена карактеристика Његошева језика помогла би нам да реконструишемо на морфемско-фонемском нивоу предлог *с* на мјестима гдје графички није одражен, али таквих (сигурних) примјера нема у Горском вијенцу [види: Маројевић 2000: 312].

2. Александар Младеновић се осврнуо на нашу реконструкцију дугих струјних сугласника овим ријечима: „Примери типа *с* *сијевањем* 151 или *с* *земљом* 2721 и сл. — правописно дати у првом издању *Горског вијенца* с предлогом *сџ* — у данашњем издању овог Његошевог дела доноси се, наравно, онако како су овде у почетку написани. Тражење у њима изговора дугога *с* или *з* ствар је домишљања Р. М.-а, али то није непосредно везано с приређивањем за штампу *Горског вијенца*» [Младеновић 1999: 15]. Реконструкција дугих струјних сугласника даје се не само зато што је она и иначе важна (Његош је често употребљавао предлог *с* и тамо гдје савремена књижевна норма има варијанту *са*) него и зато што она служи као аргуменат за реконструкцију предлога *с* [види: Маројевић 2000: 306].

ЛИТЕРАТУРА

- Банашевић 1973: П. П. Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић. Београд, 1973.
- Банашевић–Стевановић 1975: Петар II Петровић Његош. *Свободијада*. Глас каменитџака. [Текст приредили Н. Банашевић, М. Стевановић. Белешке и објашњења написао Н. Банашевић]. Београд, 1975. (Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. IV изд. Књ. 2). [Фототипија III изд. (Београд, 1974)].
- Бошковић и др. 1952: Петар Петровић Његош. *Горски вијенац*. [Текст приредили за штампу Р. Бошковић и В. Латковић]. Београд, 1952. (Целокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 3).
- Бошковић и др. 1953: Петар Петровић Његош. *Пјесме*. *Луча микроkozма*. *Проза*. *Пријеводи*. [Текст *Пјесма*, *Прозе* и *Пријевода* приредили за штампу Радован Лалић и Михаило Стевановић. Биљешке и објашњења уз *Пјесме*, *Прозу* и *Пријеводи* написао Радован Лалић]. Београд, 1953. (Целокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 2).
- Бошковић и др. 1975: Петар II Петровић Његош. *Горски вијенац*. [Текст приредили за штампу Р. Бошковић, В. Латковић. Белешке и објашњења написао В. Латковић]. *Луча микроkozма*. [Текст приредили за штампу Н. Банашевић, Р. Бошковић. Белешку написао Н. Банашевић. Објашњења написао В. Павићевић]. Београд, 1975. (Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. IV изд. Књ. 3). [Фототипија III изд. (Београд, 1974)].

- Вуловић 1886: Свет. Вуловић. *Његошев „Горски вијенац“ у немачком преводу*: Прештампано из „Самоуправе“. Београд, 1886.
- Вушовић 1930^а: Д. В. Вушовић. *Прилози проучавању Његошева језика*. – Јужнословенски филолог, Београд, 1930.
- Вушовић 1930^б: Д. В. Вушовић. *Прилози проучавању Његошева језика*. Београд, 1930.
- Вушовић 1935: *Цјелокућна дјела* Петра Петровића Његоша. У редакцији Данила Вушовића. Београд, 1935.
- Вушовић 1936: *Цјелокућна дјела* Петра II Петровића Његоша. У редакцији Данила Вушовића. Друго издање. Београд, 1936.
- ГВ: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. У редакцији Радмила Маројевића. [У припреми]. Рукопис (са ознаком л[ист]) и прво издање (са ознаком с[трапа]) цит. по: Павићевић и др. 1985.
- Драгићевић 1941: Ристо Ј. Драгићевић. *Два Његошева џисма*. – Записи, Цетиње, јануар 1941, XIV, књ. XXVI, св. 1, 59–60.
- Драгићевић 1959: Петар Петровић-Његош. *Горски вијенац*. [Предговор Јагош Јовановић. Приредио за штампу и прилоге написао Ристо Ј. Драгићевић. Коментар и рјечник Милан Решетар]. Титоград, 1959.
- Дьяченко 1993: *Полный церковно-славянский словарь*. Составилъ Григорій Дьяченко. [Репринтное воспроизведение издания 1900 г.]. Москва, 1993.
- Ђукић 1941: П. П. Његош. *Горски вијенац*. Предговор и коментар Т. Ђукића. Београд, 1941.
- Живановић 1902: Јов. Жив[ановић]. *Особине у језику Петра Петровића Његоша*. – Бранково коло, у Ср. Карловцима, 31. јануара (13. фебруара) 1902, VIII, [бр.] 4 и 5, [стуб.] 137–141.
- Ковачевић 1940: *Горски вијенац*: Историческо собитије при свршетку XVII вијека. Социније Петра Петровића Његоша. [Приредио Б. Ковачевић]. Београд, 1940.
- ЈМ: Петар II Петровић-Његош. *Луча микрокозма*. Критичко издање. У редакцији Р. Маројевића. [У припреми]. Прво издање (са ознаком с[трапа]) цит. по: Петар Петровић Његош. *Луча микрокозма*. Фототипско издање са оригинала из 1845. године са коментаром Слободана Томовића. Цетиње. 1981.
- Лујановић 1837: Грлица. Календар црногорски за годину 1837. Трећа година. Издао Петроние Лујановић. У Црној Гори: у Митрополитској књигопечатњи. [Фототипско издање. Бригом Научног друштва НР Црне Горе и Матице српске у Новом Саду, МСМЛ].
- Љубиша 1868: *Gorski vijenac*. Historički dogadjaj pri svršetku sedamnaestog vijeka. Sačinio Petar Petrović Njeguš vladika crnogorski. Prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ľubiša. U Zadru, 1868.
- Маројевић 1997: Радмило Маројевић. *Горски вијенац (1847–1997): У сусрет криичком издању*. – Ријеч, Никшић, 1997, III, бр. 2, 41–63. [Прештампано у: Маројевић 1999, 11–50].
- Маројевић 1998: Р. Маројевић. *Прилог текстологији Горског вијенца (реконструкција глаголског прилога у 2121. стиху)*. – Радови (Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци), Бања Лука, 1998, 1, бр. 1, 9–12. [Прештампано у: Маројевић 1999, 105–112].
- Маројевић 1999: Радмило Маројевић. *Горски вијенац: изворно читање*. Никшић–Београд, 1999. (Његошев гласник. Књ. I).
- Маројевић 2000: Радмило Маројевић. *Српски језик данас*. Београд, 2000.
- Маројевић 2001: Радмило Маројевић. *Текстологија штићмарских грешака у Горском вијенцу*. – Исторички записи, Подгорица, 2001, LXXIV, бр. 3–4, 71–110.
- Маројевић 2002^а: Радмило Маројевић. *Реконструкција рефлекса јаћа у криичком издању Горског вијенца*. – Студије српске и словенске: Серија I. Српски језик, Београд, 2002, VII, бр. 1–2, 5–65.
- Маројевић 2002^б: Радмило Маројевић. *Михаило Стевановић као његошолог*. (Фрагменти 1–5). – Живот и дјело академика Михаила Стевановића. Радови са научног

- скупа: Подгорица, 16. и 17. маја 2002. Подгорица, 2002, 153–172. (ЦАНУ. Научни скупови. Књ. 59; Одјељење умјетности. Књ. 21).
- Младеновић 1970: Александар Младеновић. *О рукопису и првом издању „Горског вијенца“*. – Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, 1970, књ. XIII/1, 273–334. [Прештампано (под насловом *О рукопису и првом издању*) у: Младеновић 1989: 71–132].
- Младеновић 1989: Александар Младеновић. *Књига о Његошу*: Студије и чланци. Београд, 1989.
- Младеновић 1996: Петар II Петровић Његош. *Горски вијенац*. Приредио Александар Младеновић. Цетиње, 1996.
- Младеновић 1999: Александар Младеновић. *О неким најоменама уз данашње издање „Горског вијенца“*. – Ријеч, Никшић, 1999, V, бр. 1–2, 10–23.
- Младеновић 2001: Петар II Петровић Његош. *Горски вијенац*. Приредио Александар Младеновић. Београд, 2001.
- Недић 1964: Петар Петровић Његош. *Пјесме. Луча микрокосма. Горски вијенац*. [Избор и предговор Војислав Ђурић. Редакција Владан Недић]. Нови Сад – Београд, [1964] (Српска књижевност у сто књига. Књ. 21. Петар Петровић Његош, I).
- Никчевић 1997: Петар II. Петровић Његош. *Горски вијенац*. Јубиларно издање поводом 150. годишњице првог издања с предговором приредио Војислав П. Никчевић. Цетиње, 1997.
- Његош Изабрана писма: Петар II Петровић-Његош. *Изабрана писма*. [Избор писама извршили и за штампу приредили Н. Банашевић, В. Латковић, Ј. Миловић. Белешку написали Н. Банашевић и В. Латковић. Објашњења написао Јевто Миловић]. Београд, 1975. (Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. IV изд. Књ. 6). [Фототипија III изд. (Београд, 1974)].
- Његош Писма II: Петар Петровић Његош. *Писма II*: 1838–1842. [За штампу приредио, биљешке и објашњења написао М. Кићовић]. Београд, 1953. (Целокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 8).
- Његош Писма III: Петар Петровић Његош. *Писма III*: 1843–1851. [За штампу приредио, биљешке и објашњења написао Мираш Кићовић]. Београд, 1955. (Целокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 9).
- Павићевић и др. 1985: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. [Приређивачки одбор: Б. Павићевић, уредник, Б. Остојић, Ж. Перовић, М. Радовановић, Б. Бањевић, Д. Јоветић, Д. Калезић. Цетиње-Титоград, 1985]. Издање садржи факсимил рукописа (5–41) и репринт првог издања (43–169).
- Петковић 1926: Сава Петковић. *О нејачном читању црквенословенскога језика у нашој цркви*. Сремски Карловци, 1926.
- Петковић 1935: *Речник црквенословенскога језика*. Израдио С. Петковић. Сремски Карловци, 1935.
- Радовић 1947: Владимир Поповић. *Његош и наше вријеме*. П. Петровић Његош. *Горски вијенац*. 1847–1947. Ђуза Радовић. Редакција и Коментар. Загреб, 1947.
- Радовић 1974: Petar Petrović Njegoš. *Gorski vijenac*. [Redakcija, predgovor, komentar i rečnik Đuza Radović, Beograd, 1974].
- Решетар 1890: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Увод и коментар написао Милан Решетар. У Загребу, 1890.
- Решетар 1892: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Протумачио га Милан Решетар. Једнаесто, државно, издање. [Друго издање с коментаром Милана Решетара]. У Биограду, 1892.
- Решетар 1909: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Пето издање с коментаром Милана Решетара. У Биограду, 1909.
- Решетар 1920: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Седмо издање с коментаром Милана Решетара. У Биограду, 1920.
- Решетар 1923: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Осмо издање с коментаром Милана Решетара. Биоград, 1923.

- Решетар 1926: [Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Књ. 1. Већа дела]. *Горски вијенац. Луча микрокозма. Шћепан Мали*. У редакцији Милана Решетара, Београд, 1926.
- Решетар 1928: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Девето издање с коментаром Милана Решетара. Биоград, 1928.
- Решетар 1936: М. Решетар. *Ново издање свих Његошевих дјела*. [Критика издања: Вушовић 1935]. — Јужнословенски филолог, Београд, 1936. књ. XV, 215–232.
- Решетар 1940: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Десето издање с уводом и коментаром Милана Решетара. Београд, 1940.
- С: Петар II Петровић-Његош. *Свободијада*. Критичко издање. У редакцији Р. Маројевића. [У припреми]. Рукопис (*са ознаком с[трана]*) цит. по: Петар II Петровић-Његош. *Свободијада*. Фототипско издање према рукопису који се чува у Државној јавној библиотеци имена М. Е. Салтикова-Шчедрина Лењинград. [Приредио Нико С. Мартиновић]. Цетиње, 1967.
- Стевановић 1976: Михаило Стевановић. *Језичка шумачења у коменшарима Његошева Горског вијенца*. Београд, 1976.
- Стевановић 1990: Михаило Стевановић. *О језику Горског вијенца*. Београд, 1990.
- Стевановић–Бошковић 1954: *Рјечник* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша]. [Рјечник саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић]. Београд, 1954. (Целокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 6).
- Стевановић и др. 1983 I, II: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I–II. Београд–Титоград–Цетиње, 1983.

Резюме

Радмиле Мароевич

РЕКОНСТРУКЦИЈА СОГЛАСНЫХ В НАУЧНОМ ИЗДАНИИ «ГОРНОГО ВЕНЦА»

В настоящей статье рассматриваются, в связи с подготовкой автором научного издания произведения, вопросы реконструкции согласных в поэме «Горный венец» П. Петровича-Негоша, которая была опубликована при жизни поэта в Вене в 1847 г. старой орфографией.